

KULTUR KRÓNKA

HABEMUS PAPA M!

Három pápa halálát éltem meg eddig: XIII. Leó, X. Pius, XV. Benedek. Izgalom, részvét, élmény nélkül. Idegenek voltak, ujságíró csupán és én lutheránus, gyerek, ifju, majd férfi, aki harcok csömörültjeként imádkozni is elfelejtett. Mi közöm hozzájuk? Még XV. Benedek halála sem állított meg, pedig akkor már a hadakat járt férfi undora és a fegyvernek feszülő megismerés láza hajtott, de a béke-pápa — a világháborúnak e nagy vétője, kit a másik póluson csak egy Liebnacht közelít meg — pápává szürkült, fogalommá, melynek nincs visszhangja. Most a negyedik pápát temetik: XI. Piust és én izgalommal, részvéttel, élményteljesen állok a ravatal mellett. Mi történt? Világtörténelem. Több és nagyobb, mint München: a vox humana pápai alakot öltött. Az embertelenül tapodott emberség szószólót kapott a legmagasabb trónuson. Hívóhöz és hitellemekekhez istenrendelte emberi hang beszélt vigaszt és igazolást. Ki az, aki ma erre nem reagál? Aki mondja és hiszi, hogy az ember, aki hirdeti, hogy ez a fogalom a morállal egyjelentésű, aki tehát tudja, hogy mit jelent a prédák prédájává nyomorított humanizmus, annak halottja van. Nagy halottja: pápája.

XI. Pius nagy pápa volt, mert nagy ember volt. Virginio Gayda is ezt írja. De ez ne zavarjon bennünket, ahogy az olasz publicistát sem zavarják német tengelykollégáinak elírásai, akik a Vatikánt következetesen csak mint „die juda-römische G. m. b. H.“-t jegyzik és a pápát ennek megfelelően „minden keresztények főrabbiává“ avatják. A mi tisztünk nagyobb. Ítéletet kell mondani az ítéletről, ítéletet tudatosítani az ítélelővel, aki nagy volt a végszóban: csalhatatlan, pápa. De amíg idáig eljutott ember volt tévedéseiben, ember hiszékenységében, illuzióiban, nagy ember, aki tanult belőlük és aki a világ szemé előtt tanulságot mert vonni. Gyengülő, reszketeg hangon öreg ember beszélt, pedig több volt: bírő és próféta. Kérlelhetetlen és megvesztegethetetlen, jövőt féltő és jövőt szuggeráló.

Törpe korban élünk és a törpe kor: dervisek zsákmánya, sámánok vetésének virulása. Vér a zenéje, vitustánc a vitézsége, pogányság a mértéke. Törpe korban élünk, amikor „völgyben ül a gyáva kor“. Bájolók és bűvészek, vadítók és parancsörmesterek, világhódítók és álpróféták vadászterülete ez. Csak a gyáva kor duzzaszthatja Istenné a vért és a fegyvert, csak szolgáik emelhetnek maguk felé új bálványokat: igazolást. A törpe valóság egyre jobban démonivá duzzad, a hipnózis vallássá és a tévhit törvénné. Törvénné, mely fej helyett fajt mond, humanizmus helyett rasszizmust. A rasszizmus a humánus tudatos irtószere. A regresszió, mely a mindenütt és mindenkire érvényes általános emberinek a tagadása, nem ismerheti el a keresztény humanizmus legfőbb valóságát: az ecce homot. És Krisztus földi helytartójának itt ne volna szava? Volt, de nem elhatározó, nem bélyegző és elmarasztaló. A „non possumus“-ig hosszú volt az út, de a végkicsengés nem hagyott kétséget: itt Krisztus földi helytartója beszélt, a megkínzott, meggyalázott emberi méltóság nevében és védelmében. Ember az emberért. Kereszténység, megszentelt hagyomány, isteni humanizmus, a földi kreatúra jogáért, az elhazudott em-

berlényegért. A diktátorok korában a humánium vétője szólt és ítelt a pápai trónról: „Az ember lényegileg morális lény“. A rasszizmus a morállal egyjelentésű ember-fogalmat nem ismeri el, erkölcsé az állatvilág morálja: aki birja, marja! A pápa isteni és emberi joga itt kétségtelen: ítélnie kell az emberiséget gátló zoológiai tévtanok fölött. A syllabus kötelesség volt, de bátorság kellett hozzá, mert a törpe kor démonjai csak a bosszúállásban nagyok. Az egyház látható feje célpont lett és a hitvalló tagok áldozatok és mártírok. A katholicizmus és a német ujjogányság: a morális elkötelezettség és a hatalmi tultengés totalitása a tűz és víz összeegyeztetlenségét vetíti. Itt nem lehet alkudni, itt harcot kell állni, vétőt kiáltani, féltetni és bátorítani egyben. Ezen a ponton a pápa bíró és próféta, látnok és kőszikla. Tűz és fájdalom. Így születik meg az utolsó enciklika, az ujjogányság elleni vétő: „Égő aggodalommal...“ A katolikus aggodalom általános emberi parancsá szélesül: non possumus! De törpe korban élünk. Az enciklika hadüzenet, de hol vannak a katonák? A pápa szava kérlelhetetlenség, állhatatosság, nyílt állásfoglalás, de hol a non possumus katolikus visszhangja?

Figyelem a rádiót, sorra veszem a középeurópai állomásokat, olvasom a nekrológokat, de mindennek semmi nyoma. Beszélnek a Quadragesimo anno-ról, a Lateráni szerződésről, a Divini redemptorisról, de a syllabus, de a német enciklika sehol sem fordul elő. Mintha a pápa utolsó két éve: az aggastyánnak ez a csodálatos férfiúvá teljesedése nem is lett volna. A rasszizmus pogányságával szembeni kérlelhetetlenség, a regressziót elítélő nyíltság egyszerűen ki van radirozva. A pápa — az antihumánumnak, a fegyveres barbárságnak, a faji tébolyának ez a nagytekintélyű ellenfele, a békeparancsnak ez a mániákus megkiáltója — alig hunyta le szemét és ime máris a „Ki látott engem“ tragikus pózára döbbenünk! De ez a tragikus póz, ha megmerevedik, nemesak a kereszténység tragédiáját fogja jelenteni, de vele és általa a humánium európai bukását.

Ha az ember lényegéből fakadó morális non possumus-nak egy olyan nagy szektoron, mint amilyen a katholicizmus, nincs elkötelező egyetemes visszhangja, akkor a törpe kor gyávaságából kórosra duzzadt démoni erőik fenntartás nélkül győzhetnek. XI. Pius non possumus-a általános érvényű korparancs. Senki, aki igazán keresztény, senki, aki tudatosan humanista, nem szabotálhatja. A pápa: példa. Sokáig ő is hitte, hogy a non possumus kérlelhetetlensége: tulzás, hogy a regresszió kompromisszumot engedélyez. De a végső tanulság és az örökség: a tűz és víz összeegyeztetlensége. Itt humánium, ott antihumánium. Középut nincs. A demokráciák kártyáikat a középutra tették fel. Az első játszmat elvesztették és ha a jelek nem csalnak: a nagy tétet is ki fogják engedni a kezükből. Amire a demokrácia sáfárai még nem jöttek rá, azt a pápa, mint erkölcsi dogmát nyíltan kihirdette. Ezen a síkon nincs kompromisszum. Mindenki, aki alkuba bocsátkozik a regresszióval — a rövidebbet húzza. A rasszizmus totalitásával szemben csak az emberség totalitásának van létjogosultsága. Ebben a kizárólagosságban név és lényeg szerint a kereszténység az elsőség. Övé a történelmi jog és az erkölcsi kötelesség. Gyakorolta-e teljességben? A fő, a pápa, az aggastyán, egy férfi bátorságával, egy nagy kiállással utat nyitott a katolikus antiregressziónak. Későn, de még mindig öt perccel tizenkettő előtt. Későn, de a zsfolt pillanat tör-

ténelmi feszerejével: Fő aggodalommal...

A regresszióknak sokáig szabad menlevele volt a katolicizmus aikján. Sőt: megtévesztőn egy lett vele. Emlékezzünk: a *Korunk Szava* de-zertőrije, az *Uj Kor*, e rokonság kimutatásának szentelte rövid, de annál károsabb életét. Alaptétele: „a fasizmus keresztény demokrácia“, még ma is a füllünkben cseng. Egy angol író, F. A. Ridley *The Papacy and Fascism* c. könyvében a pápaság és a fasizmus természetes érdekszövet-ségéről ír: „A fasizmus lényegében politikai katolicizmus, ahogy a ka-tholicizmusnak a modern kulturával szemben elfoglalt álláspontja: egy-házi fasizmus. Megegyező világnézet mindkettő és ezért ellenségeik is egyek.“ Amikor XII. Pius megkötötte a lateráni egyezményt — melyet a mai nekrológok egyöntetűen, mint fő-fő eredményt magasztalnak — ma-ga a volt olasz külügyminiszter, Sforza gróf volt az, aki a pápát elma-rasztalta: „Az a hatalmas jóvátételi összeg, melyet az olasz állam a Vati-kánnak kifizetett, nem utolsósorban játszott ennél a szerződésnél szerepet. Ezt persze nem vulgáris értelemben mondjuk. Ez az összeg lehetővé tette, hogy a Vatikán bizonyos tekintetben függetleníthesse magát az angol-szász befolyástól. Mint a Szentszék pénzügyi támogatói, a háború után Franciaország, Németország és Ausztria alig jöttek tekintetbe, Olaszor-szág pedig sohasem fizetett, minden Angliából és Amerikából jött és a pénzzel természetesen egy bizonyos nyomás... De a pszichológiai indokok, melyek XII. Pius-t a Lateráni szerződés megkötésére készítették: mélyeb-bek, mert személyes természetűek. A közös gyűlölet sokszor erősebb ka-pocs, mint a közös szeretet. XII. Pius a politikai szabadság elleni gyű-löletben találkozott a fasizmussal.“ A veszély nyilvánvaló: a Vatikán, mely az 1750 millió líras jóvátételből 4/7-et olasz állami kölcsönkötvé-nyekben kapott, mindenképpen érdekelve van az olasz imperializmus jövő-jét illetően. Ez a szoros kapcsolat kell, hogy károsan hasson vissza. Mus-solini a függést szép szavakkal kezdői: „A fasiszta államtotalitás nem zárja ki az Egyház szuverénitását, mert a biboros-kollégium éppen úgy nem fog a páncéloscirkálók kérdésével foglalkozni, mint ahogy a minisz-tertanács sem fog a dogmatikába beleavatkozni“. Nemsokára kitűnt azon-ban, hogy a páncéloscirkálók és a dogmakollégiumok között is lehetnek kapcsolatok és hogy a minisztertanács nem bánna, ha a biborosok kollé-giuma is igent bólintana az új és szent nemzeti imperializmusra. A próba-tét neve Abesszinia volt és az eredmény, a közösségi kapcsolatoknak meg-felelően: felemáság. A pápa 1935-ös békeszózata — háborús átok: „De ha véletlenül lenne valaki, aki nem a békét akarná, hanem a háborút, ak-kor van egy másik imánk is, amely sajnos kötelesség lesz és akkor azt kell mondanunk az áldott Istennek: Dissipa gentes, quae bella volunt. Semmisítsd meg a nemzeteket, melyek háborút akarnak.“ Amikor ez a szózat megjelent, véletlenül már volt valaki, aki nemcsak, hogy nem akart békét, de csinálta is a háborút és aki minden eszközzel rá akarta bírni a pápát, hogy az egész világ előtt álljon ki Olaszország háborús igazsága mellé. A pápa erre nem volt hajlandó, de ugyanakkor túrta, hogy az olas-püspökök a fasizmus szószékei igénylik az abessziniai kalandot. Abess-zinia volt a lecke: a felemáság csődöt mondott, a szövetségesek, mint ellenfelek ismertek egymásra. A konzekvenciát le kellett vonni. És XII. Pius a konzekvenciát a regresszióval kapcsolatban olyan mértékben von-ta le, hogy Sforza érvei, melyek annak idején megállták a helyüket, má-

ra semmivé foszlottak. XI. Pius törpe korunkban így lett a konzekven-
cia levonás erkölcsi teljességének iskolapéldája. Ez a példa ma szinte
emberfeletti és ezért igazán pápai. XII. Pius világtörténelmet csinált: té-
vedést korrigált és enpéldájával hasított utat az ember morális elkötele-
zettségének. Aki valamikor a politikai szabadság ellenlábasa volt, ma az
emberjogok totális igenlője: „A katolikus ember kell, hogy az igazi
emberjogok előharcosa és az emberi szabadság védője legyen.“ Nem vé-
letlen, hogy ezt az üzenetet Amerika püspökeihez intézte. Aki valamikor
a Nyugattól akart szabadulni, ma Franciaországban, Angliában, Ameriká-
ban, tehát a nyugati demokráciákban látja a katolicizmus természetes
szövetségesét a középeurópai barbarizmussal szemben.

Hosszú volt az ut, a türelmetleneknek úgy látszott, hogy lehetetlen.
Amikor megjelent a Moszkva ellen irt „Divini redemptoris“ enciklika,
fogadást ajánlottam magam is, hogy a nemzetiszocializmus elleni encik-
likát nem fogjuk megélni. A fogadást elvesztettem. El kellett veszte-
nem, mert ki mert gondolni a katolicizmus lényegére: a keresztre?! A
lázadó keresztre. A hamisítások tükrében végre önmagára döbönt ke-
resztre. A sokkra, mely világrengetően rázta meg a pápát. A hályogmu-
lasztó sokkra, mely látóvá tette. A kereszt sokkjára, amikor azon az em-
lékezetes Cézártalálkozáson az Örök Várost, mint valami ragály lepte el
a görbült keresztnek zászlóerdeje. Jött a Castel Gondolfo-i kivonulás, az
elkülönülésnek, a non possumusnak ez a legelhatározottabb gesztusa. Az-
óta nincs visszaut és nincs középut, csak a kereszt utja, az ecce homo
muszája. Azóta ez és ennyi a katolicizmus utja. És ez a katolicizmus
egy a minden jóakarató ember utjával. A katolicizmus látható fejében
kinyilatkoztatta a regresszióval szembeni non possumusát. És ez a non
possumus — mert az emberjogok védelme — öszecsendült a humanizmus
általános korparancsával.

XI. Pius a katolicizmus nagy hiteljavítója. Szociális téren a Quad-
ragesimo annóval egy negyven éves nemtörődömséget és mulasztást pró-
bált jóvátenni, az újpogányság elleni küzdelmével azonban önönmagában
és önönmagától korrigált kinyilatkoztatássá egy tévedést. És itt rej-
lik emberi nagysága, itt teljeseedik ki férfiúi bátorsága. A regresszió-
nak nincs többé katolikus menlevele, csak vádirata! De az ítélet végre-
hajtása késik. Ma ép' a kimondottan „keresztény-nemzeti“ államok a reg-
resszió politikai szálláscsinálói. A német enciklika megjelenésekor Bara-
nyay Jusztin fellelegzőn írta az Uj Nemzedékben: „Elhangzott a felsza-
badító, megváltó szó, amelyre nemcsak a németek nagy hazájában, le-
nálunk is kimondhatatlanul szükség volt. Mert az ifjabb generáció —
beleértve a katolikusklerust is — jórészében megbüvöltén, megbabo-
názottan nézett a németek totális államára. Róma szólott: legyen vége
azonnal és mindenütt a föld kerektségén, tehát a kis maradék magyar föl-
dön is, ennek az érthetetlen és értelmetlen ígésnek, mely annyi nem-
német lelket is szellemi jobbagyságba süllyeszt“. És az eredmény? Legyen
vége? Az azóta lezajlott magyar történelem — a Szt. István év ellenére
— ennek a szellemi jobbagyságnak a betetőzése. Középeurópában ma a
rasszizmus türelmetlensége arat, a humánus keresztény antitoxinja ha-
tástalannak bizonyult. Hiába a pápa óvása: „Őrizkedjétek a tulhajtott
nacionalizmustól, mint az átoktól“, ma katolikus és keresztény orszá-
gokban az autarkia-nacionalizmus felemészt minden embertestvériséget.

Hiába a szent kongregáció dekrétuma: „Ahogy az Apostoli Szentszék mindenkor szeretettel vette védelmébe a szerencsétlen zsidó népet minden jogtalansággal és üldöztetéssel szemben, éppenugy a leghatározottabban elátkozza azt, az Isten által valamikor kiválasztott nép elleni, gyűlöletet, melyet közönségesen antiszemitizmusnak nevezünk“. Hiába: a mai „keresztény-nemzeti“ zsidó-törvényekből nem Róma szelleme beszél, de Nürnberg rontása. Elvégeztetett volna? A Völkischer Beobachter nyiltan ír: „Olyan pápát válasszanak a bíborosok, aki több megértést tanusít a nemzeti szocializmus iránt, mint XI. Pius, aki képtelen volt megérteni a nemzeti szocializmus történelmi nagyságát és azt, hogy ez a mozgalom mennyire életszükséglete Európának“. Ha a jelek nem csálnak, a katolicizmus sorsforduló előtt áll. Ha a Vatikán meradéktalanul veszi át XI. Pius antiregressziós örökségét, akkor a katolicizmus ebből a törpe korból, mint erkölcsi nagyhatalom kerül ki. Ha azonban „megéri a nemzeti szocializmus történelmi nagyságát“, akkor Ferrero jóslata fog beteljesülni: „A pápa: a fasizmus minisztrása.“

Ki látott engem? XI. Pius személyében és sorsában már a halál pillanatában is az örökhatyó történelmi tragédiája, sikolt: a felelősség-hagyaték elherdálásának félelme és lehetősége. A törpe kor gangszter módján, hamar áll bosszút és radikálisan hamisít történelmet. Itt minden emberi emberre, tehát jóakaratu emberre egy feladat hárul: a halottat el nem földelni, de éltetni, megtartani. Mint Várdai Béla a Szent István Akadémia ülésén: „XI. Pius a legmagasabb helyen nemcsak a hitvalló bátorságával, hanem a mártír önfeláldozásával is teljesítette utolsó lehelleltéig szent kötelességét és mint holtában is élő tiltakozás szállt el közülünk sok minden ellen, ami most a világon történik.“

„Holtában is élő tiltakozás“: ime az ember és ime a kor! A nagyság és a törpeség! A humanizmusban halálra és gyalázatra ítélték, a száműzöttek és hazátlanok, az üldözöttek és megalázottak, a hallgatásra kényszerültek és az élő tiltakozók nem látnák ezt?

Van még szolidaritás, van még emberség:

Habemus papam!

És ez nem tolokodás, nem blaszfémia, ez a fájdalom keserősége, az egyre gyérülő tábor nosztalgias egymáshozvertsége, minden jóakaratu ember korszerű humanizmusa: a vállalás nyugtája. Egy a mi szavunk, félelmünk és hitünk: Égő aggodalommal... (Fábrý Zoltán)

GYERMEKKÖNYVTÁRAK. A „*Mercure de France*“ decemberi számában Henri Lemaître a gyermekkönyvtárak szerepéről értekezik. A gyermekkönyvtárak nevelésügyi jelentősége szerinte abban áll, hogy ezekben a könyvtárakban a gyermekek képzett könyvtárosok irányítása mellett válogatott szép könyveket olvashatnak s társadalmi énjük is előnyösen fejlődhetik a könyvek önálló kezelésén, kikeresésén és tisztántartásán keresztül. Az első gyermekkönyvtárat egy kis angol városkában, Birkenheadban állították fel 1880-ban. Nem sokkal később Newyork városa alapított hasonló intézményt, majd 1924-ben Páris, Boldog órák elnevezés alatt. A franciák valóban mándent elkövetnek, hogy az itt töltött idő a boldog órák percei legyenek. A francia gyermekkönyvtárak vezetősége nagy súlyt fektet a megfelelő helység s a könyvek kiválasztása mellett szakképzett könyvtárosok kiképzésére.

MONTESQUIEU 1689 elején született Gironde megye La Brede nevű kastélyában. A 18. század első filozófusai közül is kiválóan nagy hatást gyakorolt korára; különösen az alkotmányozó nemzetgyűlés férfiaiira. Sokat utazott, igen sok európai országot ismert meg, minden érdekelte és mindent megtanult. Szemében semmi sem volt közbős.

Három egymástól erősen elütő műve jelent meg. Az első, 1721-ben, a **Perzsa levelek**.

Azidótájt, amikor kissé veszélyes volt a gondolatok tulságosan nyílt kifejezése, szokásos volt a **Perzsa levelek**éhez hasonló könyvforma. Montesquieu könyve ugyanis két Franciaországban utazó perzsa odahaza maradt földjeivel folytatott kitalált levelezését tartalmazza. Ez a módszer igen szellemes s azonkívül lehetővé tette Montesquieu számára véleménye kimondását az akkori viszonyokról.

1734-ben **Elmélkedés a rómaiak nagyságáról és hanyatlásáról** címen ad ki nagyobb értekezést, amely előttünk túlhaladottnak tűnhet, idejében azonban, amikor a történettudomány még gyermekcipőben járt, nagy szolgálatot tett.

Főművét 1748-ban tette közzé **A törvények szelleme** címen. Véleményét idevonatkozólag ömaga a következőképpen foglalta össze: „A törvények... összefüggésben kell, hogy álljanak az ország fizikai természetével; a jeges, a tüzes vagy mérsékelt éghajlattal; a talaj minőségével, fekvésével, nagyságával; a népek, szántóvetők, vadászok vagy pásztorok életmódjával. Viszony áll fenn ezek és az alkotmány biztosította szabadság foka között; a bennlakók vallása, hajlamai, gazdagsága, száma, kereskedelme és szokása között. Végül vonatkozások vannak a törvények között is, meg van az eredetük, ismerjük a törvényhozók célját s a dolgok rendjéből következik, amire támaszkodnak. A törvényeket mindezekből a vonatkozásokból kell szemlélni. Ez

az, amire ebben a munkámban vállalkozom. Vizsgálat alá veszem mindazokat a vonatkozásokat; ezek együttvéve teszik ugyanis azt, amit én a törvények szellemének nevezek.“

Ez a mű igen jelentős és gyors sikert aratott. 18 hónap alatt 22 kiadása jelent meg és minden nyelvre lefordították.

Montesquieu nemessége vásárolt. Ahhoz a francia nemességhez tartozott, amelyik a törvénykezés vagy pénzügy fontos állásainak a megvásárlása révén nyert nemességet. Charles de Secondat de la Brede és de Montesquieu bárója atyjától a guyennei parlament egyik tanácsosának méltóságát örökölte. Természetes tehát, ha Montesquieu műveiben rábukkanunk a parlamentter gondjaira. A Perzsa Levelekben például a parlament következő diszkrét dicsérete olvasható: „Azt írja a sajtó, hogy ezeket a társaságokat állandóan gyűlölik, holott ezek a királyok elé a csupasz igazságok közlése céljából lépnek s miközben a királyoknak az udvaroncok tömege szakadatlanul a királyok uralkodása révén boldog népről beszélnek, ezek szembeszállnak a hízelgéssel s a nép által rájuk bízott sóhajokat és könyveket a trón lépcsőjé elé viszik.“

A Törvények szellemében a „közvetítő testületek“ elméletét építi ki. Véleménye szerint, ha valamely állam ki akarja kerülni a zsarnokságot, ugy az egyeduralkodó és a nép között közvetítő testületet kénytelen építeni, amelynek tanácsait meg kell hallgatni. Ezek a közvetítő testületek a nemesség, az egyház, a városok s főleg a törvényeket megállapító bírói kar.

Bizonyos történetírók elkövették azt az igazságtalanságot, hogy Montesquieuban csupán a parlamentarizmus védelmezőjét látják. Montesquieuban azonban van valami, ami valóban a 18. századbeli nagy francia gondolkodók előfutárává teszi. Montesquieu a zsarnokság ellenisége s százada minden visszaélése ellen harcolt.

A „Törvények szelleme“ szerzője háromféle kormányformát különböztet meg: a despotikus, a monarchikus és a népképviselési formát. Jóllehet ő maga is tudja, hogy Franciaországban a népképviselési kormányzat keresztülvihetetlen, mégis erről igen rokonszenves nyelven beszél. A népképviselés szerinte akkor következik be, „amikor a nép, mint testület a hatalom szuverén hirtokosa“. A népképviselési állam hajtóereje az erény, vagyis a „szaszeretet, az egyenlőség szeretete, az a szeretet, amely a közérdeket állandóan a magánérdek elé követeli helyezni“. Az ilyen kormányzat esetén az állam kénytelen beavatkozni a akadályokat teremteni a vagyon halmozása ellenébe. A törvények határozmányaik révén tartoznak „a vagyont abban a mértékben megosztani, ahogy a kereskedelem azt felduzzasztja, minden szegény állampolgárt megfelelő jóléthez helyezni, lehetővé tenni mindenki számára a munkát, minden gazdag állampolgárt olyan közepszerűsége utalni, hogy kénytelen legyen dolgozni önmaga fenntartása érdekében“. A népképviselésnek Montesquieu szerint van egy elvitathatatlan előnye: „A becsület, a hivatás és erény szentsége csak azokban az országokban áll magasan, ahol a haza szava kiejthető“.

Montesquieu ellensége a vallási türelmetlenségnek. Nyilvánvaló, hogy a 18. század Franciaországában, ahol a katolicizmus még államvallás, le kell szögeznie (óvatosságból), hogy „a keresztény vallás az emberiség első java“. Viszont egyik perzsjának, Usbeknek szájába adja azokat, amiket ő nem mondhat ki. Usbek a következőket írja barátjának, Hirzának: „Bevallom neked, hogy a történelem teli vallásháborúkkal. Légy azonban óvatos: egyáltalán nem a vallások sokfélesége hívta ki ezeket a háborúkat, hanem a türelmetlenség szelleme, mely azokat eltöltötte, akik önmagukat tartották az uralomra jogosultaknak... A megtévedésnek

az a szelleme ez, ami csak az emberi ész tökéletes eltűnésének tekinthető“.

Montesquieu igen nagy mérséklettel a nagypolgárság régi rendszer elleni harcának egyik pillanatát testesíti meg. Ha művei hatásának szélességét ki akarjuk fejezni úgy egyáltalán nem hasonlítható össze azokkal, akik utána következtek — Diderot és Rousseau, — hanem csak azokkal, akik megelőzték.

Montesquieut a történelemtudományak is nyilván kell tartania. A megelőző évszázadokkal szemben ugyanis igen nagy haladást jelent ezen a téren. Bossuet véleménye szerint, aki a megelőző évszázad „nagy“ történetírója, az emberi fejlődés a kereszténység világát átfogó és tökéletes győzelméhez vezet s a történelmi folyamatok mélyokát a kinyilatkoztatás szándékában kell keresni. Ez az a tétel, amit Bossuet 1681-ben az „univerzális“ történelemről szóló beszédében kifejezésre juttatott. Montesquieunek teljesen más és sokkal tudományosabb a véleménye. Mindenekelőtt „alapelveimet nem előítéleteimből, hanem a dolgok természetéből veszem... Aztán az embereket vizsgáltam és úgy vélem, hogy az embereket a törvények és szokások végtelen különbözőségében nem kizárólag a képzeletük vezérelti... Vannak általános okok, legyenek azok erkölcsi vagy fizikai természetűek, amelyek minden országban érvényesek, amelyek nevelnek, fenntartanak vagy rombolnak... Minden eseményt ezek az okok határoznak meg... S ha valamely ütközet véletlene, vagyis egy különleges ok valamely államot rombadönt, úgy meg van az az általános ok, amelynek a hatása a szóbanforgó állam egyetlen ütközet miatti rombadőlése; egyszerűen a dolgok általános menete minden különleges eseményt magával ragad...“

Montesquieu korántsem ment bizonyos foku mechanisztikus determinizmustól, sőt ez nagyonis nyilvánvaló nála, de ne feledjük el: a

18. század első felében élt! Minden-
esetre a történelemtudományt meg-
szabadította a tudományellenes ma-
gataratástól és kizárta belőle a vé-
letlent, vagy az isteni beavatkozás
gondolatát. Különbösen pedig erőtel-
jesen vallotta, hogy a törvények „a
természetből adódó szükségszerű
vonatkozások” s hogy ebben az ér-
telemben „meg van mindennek a
maga törvénye“.

Montesquieu előfutár. Műve teljes
egészeben a haladás műve. (János
Bruhat)

A PARASZTSÁG ANGLIÁBAN.

Még január folyamán Suffolk
grófság egyik helységében tömeg-
gyűlést tartottak a parasztok, ame-
lyen a környék öt képviselője be-
szélt, meglehetősen súlyos szavakkal
az angol kormány agrárpolitikájá-
ról, Suffolk, Norfolk és Essex grófsá-
gok mezőgazdasági helyzetének
sivárságáról. A nyilatkozatok, bár
mindenekelőtt a helyi kérdéseket
tartották szem előtt, általánosság-
ban is igen kedvezőtlen hangokat
ütöttek meg. Így pl. A. G. Mobbs,
a Farmer Szövetség suffolki szak-
osztályának titkára kijelentése sze-
rint — az angol mezőgazdaság szá-
mára 1931 óta hétszáz ezer acre mű-
velhető föld (1 acre 4050 négyzet-
méter) és 127 ezer mezőgazdasági
munkás veszett el.

Korántsem titok, hogy hogyan.
Egyik konzervatív párti képviselő
(Edgar Granville) szerint: „Ha a
magasabb terméseredmény csökkent
jövedelemmel jár, úgy akkor a
nemzeti gazdálkodásban valami
megromlott“. S Morrison mezőgaz-
dasági miniszter nemrégiben jelen-
tette ki, hogy „a kormány tud az
elégedetlenségről és a maga agrár-
politikájának eredményével teljesen
elégedetlen“.

Addison of Stallingborough lord,
volt mezőgazdasági miniszter a ra-
pokban megjelent könyvében (A
Policy for British Agriculture, —
Victor Gollancz Ltd. London 1939)
írja: „A falvakból való menekülés
oka, amely bizonyos idő, de különö-

sen a háború óta tapasztalható,
hogy az emberek érzése szerint
máshol kiadósabb jövedelemre le-
hetnek szert... Szívesen maradná-
nak falvaikban, ha biztosítva len-
nének afelől, hogy ott otthont épít-
hetnek ki maguknak; ha tudnák,
hogy megkereshetik mindazt, ami-
vel elláthatják magukat. Ez esetben
szívesen maradnának s nem költöz-
nének az idegen városba, hisz a fa-
lut ismerik, szeretik, ismerik az ott
szokásos munkát és ragaszkodnak
is ahhoz... A fiatal parasztfiú, mint
minden ember, otthont akar alap-
ítani s valami szabadidővel akar
rendelkezni, amiben örülhetne a
szabadságának; szeretne valamit az
élettől, amit a természet meg is
ígér. De nincs szerencséje. Az ala-
acsonyberek és a falu sivársága le-
hetetlenné teszik életét. Egy rövi-
látó és romlott rendszer lekötí,
guzsban tartja, elszigeteli“.

Hogy épp fiatal emberek azok,
akik a falvakat elhagyják — minek
következtében a gyakorlott és
ügyes munkaerő hiánya érezhető —
azt a statisztika igazolja. Ott pel-
dál. ahol 1921-ben száz huszonegy
éven aluli mezőgazdasági munkás
volt, 1931-ben már csak hetvenhá-
rom akadt, s ez a szám ma még
alacsonyabb. A magasabb évjáratú
munkaerők megfelelő értelmű vis-
szaesése 100-ról 93. 1935 előtt éven-
te átlag 15.000 mezőgazdasági mun-
kás hagyta el a falut. 1936-ban a
magasabb bérek 35.000 embert szív-
tak el az iparba.

1937 júliusában a Farmer and
Stockbreeder (Mezőgazda és állat-
tenyésztő) című lap egész sor leve-
let tett közzé a mezőgazdasági
munkáshiány okairól. Ezek a leve-
lek egyöntetűleg az alacsony bérek-
ben, a hosszú munkaidőben s a fa-
lusi lakáshiányban látják a baj
okát.

A falusi munkabérekéről a követ-
kező számokat találjuk Addison
könyvében: A buzatermelésről hoz-
zott törvény bevezetése után 1917-
ben a bérek emelkedtek. 1918-ban a
heti munkabér 30 sh. és 6 penny,

1920-ban viszont 46 sh. és 10 penny. A törvény hatályon kívül helyezése után, 1922-ben ez a munkabér 27 sh. és 10 pennyre esett vissza s jöllehet az ezután következő évektől a bérek emelkedtek, mindig az életminimum mögött állottak. Igen számos grófságban 1937-ben nem kerestek többet 32 shillingnél, heti 50-54 óra munkaidő mellett. Akadt grófság, ahol a mezőgazdasági munkások a 60 órás munkahét alatt 37 és fél shillinget kerestek.

A hosszú munkaidőhöz, mely nyáron hetenként 67 és fél órára emelkedik, csatlakozik még, hogy igen kevés szabadnapot engedélyeznek az év folyamán. Számos vidéken a mezőgazdasági munkás szövetség tűnép harcot folytat a hivatalos ünnepnapok betartásáért.

Addison lord a falusi lakásviszonyokat egyenesen szegénytelennek minősíti. A falusi iskolák számalmasak. Mindezeknek természetes következménye a faluból való menekülés. Közben a művelt területek nagysága szűkül, jöllehet Anglia mezőgazdasági szükségletének alig a felét termeli. A termelők ugyanakkor az alacsony árak miatt tiltakoznak, amely szerintük nem felel meg a termelés költségeinek. A *Times* megállapítása szerint is az árak elérték mélypontjukat s egy ésszerű árpolitika mindenképp indokolt. Ezért ajánlja a konzervatív párt parlamenti frakciójának mezőgazdasági bizottsága a kormány által garantált mezőgazdasági termékek standard árát, amit időnként független bíróság állapítana meg. (M. V.)

A MERIKAI KÖRKÉRDÉSEK.

Az Északamerikai Egyesült Államok közvéleményének az európai helyzet alakulásával kapcsolatos állásfoglalása érdekében tükröződik vissza azon negyedévenként ismétlődő körkérdés-akciók eredményében, amelyeket részint az amerikai *Közvélemény Kutató Intézet*, részint a *Fortune* c. folyóirat rendeznek. Legutóbb pl. arra a kér-

désre, hogy „Mi célja volt Németországnak Csehszlovákia elleni fellépésével“, a válaszok így osztották meg: 49% szerint: „A német kancellár uralkodni akar egész Európán“; 25% szerint: „ráakarta tenni kezét Csehszlovákia gazdasági forrásaira“; 12% szerint: „Németország egyesíteni akarja az összes németeket“; 10% szerint: „Nem tudom“; 3% szerint: „rosszul bántak a szudétanémetekkel“, végül pedig 1% a legkülönbözőbb válaszokat adta. A körkérdés résztvevőinek fele — amint kiderül — meglehetősen tisztán látja a németek mai célkitűzéseit, 25% viszont egyszerűen csak német-cseh párviadalnak tekinti az eseményeket, 12% válasza „chamberlaini“, 3% hitlerista, 10%-nak pedig nincs véleménye, illetve nem közölte.

Egy másik körkérdés már határozottabb választ kívánt. „Hogy itéli meg ön Anglia és Franciaország müncheni akcióját?“ — hangzott a kérdés s a válaszokból 47% szerint: „Tekintetbe véve a körülményeket, nem volt más tennivaló..“; 19% szerint: „Nem találok benne semmi jelentősebbet“; 14%: „Nem tudom“; 12%: „Helyeslem!“; 8% pedig: „A legerélyesebben elítélem!“.

„Lesz-e ezekben az években világháború Európában?“ kérdésre adott válaszok 66%-a: „Igen“; 18%: „Nem tudom“ és 16%: „Nem“.

„Visszaadhatók-e a volt német gyarmatok?“ szavazásának eredménye: 83%: „Nem“ és 17%: „Igen“.

„Hive-e ön Rooseveltnek?“: 60%: „Igen“, 36%: „Nem“, 4% pedig: „Nincsen véleményem“.

„Beleszóródik-e az USA az új világháborúba?“: 76% „Igen“, 15% „Nem“ és 9% „Nem tudom“. Végül arra a natarozott állásfoglalást igénylő kérdésre, hogy „Szövetkezniök kelle-e az összes népképviseleti államoknak, beleértve az Egyesült Államokat is, a totális rendszerű államok hatalmi törekvéseinek megfékezésére?“, a közvélemény feleleteinek megoszlása: 56% „Igen!“, 31% „Nem!“, és 13% „Nem tudom...“

A felhozott eredmények összegezése után kiderül hogy az Egyesült Államok leszavaztatott közvéleményének fele, hive a roosevelti, sőt az annál határozottabb tengely-ellenes küljpolitikának; másik fele azonban, többé kevésbé kihangsúlyozott regresszív álláspontot képvisel, ami különben már a mult év végén megtartott kormányzó-választásokon is kifejezésre jutott.

Mindenesetre kérdés, hogy akkor is így alakulna-e a vélemények megoszlása, illetve az amerikaiak magatartása, ha tényleg minden amerikai állampolgárt megkérdeznének. (Keleti Sándor)

AZ IMRÉDY-ESETEN TUL.
Tragikus? Komikus? Inkább elgondolkoztató. Képzeljük el, a volt miniszterelnökben esetleg nagy hivatottságok feszülnek, ötlet, bátorság, teremtmény kedv repíti alkotó tettek felé, képzeljük el, — ha nincs is úgy, — hogy egy ország bölcs építője, nevelője, megmentője lehetne... s ime kisütik róla, rásütik a szegyenbélyeget — zsidó volt egyik őse... Gondoljuk meg, s az Imrédy példáján érzékeljük fel, mily szegyenbéljes igazságtalanságot takar ez a sárgafolt! Azért és csak azért, mert zsidónak született, vagy mert zsidó ősöd volt, nem vesznek emberszámba, s akármilyen lappang benned, lángész, tehetség, jellem, emberség, minden hiába, s halálra vagy ítélve? S ha nem is, vagy kiválasztott, csupán egyszerű, szürke átlagember, az élet lehetőségeihez nincsen jussod, mert születésséddel, vagy őseiddel megbélyegzett és elítéltetett vagy?! Hány ember, hány százezer, millió ember kénytelen ma elszervezni ezt a lefokoztatást, amelyért nem tehet, hogy ki volt őse, s ő minek született. Ez nemcsak az egyes tragédiája — ha elsősorban az is — hanem tragédiája összemberi ügyünknek. Mert ha a jövőben többé csirájában ítéltetik pusztulásra a hivatottság, ha valaki nem válhat teremtmény emberré, emberhangu társa-

dalmi egyeddé, mert immár az anyaméh lett az emberérték kritériuma — ez túl az egyéni tragédián, az emberi közösség, az egyetemes kultúra és haladás tragédiája. Mert képzeljük el, hányan és hányan sorvadnak el Németországban és másutt is, akik éltető légkörben kifejlődhethének és gyarapíthatnák munkájukkal a közösségi kulturát. Nemcsak a nagy kiválasztottakra gondolunk, hanem elsöben azokra a kulturmunkásokra, akiknek együttes tevékenységéből fejlődik ki a társadalmi élet összkulturája. Kulturtragédia ez, egy hanyatló világ és életrend stigmája.

A józan észnek itt nincs szava. Hiába hivatkozunk a hivatott fórumra, a tudomány egyöntetű tanítására — hogy tiszta fajok nincsenek, (legalább is Európában) s hogy éppen a fajkereszteződés teremti ki értékesebb emberegyedeket. A mongolok és árjak keveredéséből származtak a legnagyobb emberek, s az árjak és szemíták kereszteződése igen kedvező, életképes embertípust hoz létre, ahogy Otto Braun tanítja. A német Kretschmer — ismert elmegyógyász — írja a lángészről szóló könyvében, hogy a nagy szellemi kapacitású német családokban kimutatható a sűrű fajkeveredés, s hogy általában Németország lakossága vérségileg a legváltozatosabb összetételű. Ugyanez érvényes Magyarországra is. Fajvédelem? Most jut eszükbe? Mikor ezer és ezer esztendőn át a világ minden tájáról torlódd, egymásba olvadó, ojtódd népek kereszteződéséből kifeszlett ez a mai sokféle szövéssü és mintázatu fajta? Agyrém! Fajtisztaság, tisztavérűség — ködképu fantazmagóriák. A példaadó németországi fajti törvényhozás különböztet árjak, félárjak, háromnegyed árjak között. Ha logika és észszerűség irányítaná ezt a törvényhozást, úgy mindenkit ki kellene rekeszteni az árja népközösségből, akinek ereiben akármilyen kis százalékban vagy ezrelékben csörgedezik szemita eredetű

vér. És milyen korlátolt, mesterkelt, önámító ez az egész faji törvényhozás! Legfeljebb a nagyszülőkig nyúl vissza, megeleégszik azok feltülvizsgálásával. De ki tudja a nagyszülők melyik öse volt esetleg zsidó, s ha egyszer az „idegen“ vér bejótódott az ösökbe, kipszúthatatlanul hat a nemzedékek során. Mert mindnyájan, testi és lelki adottságainkban, nemcsak a szülők és nagyszülők, hanem felmenő öseink végtelen sorának kiszámíthatatlan öröklöttségi változatait hozhatjuk magunkkal a világra. Elméletileg tehát semmi biztosítéka sincs annak, hogy a százszázalékosnak félmjelzett tiszta árja nem rejteget-e magában valamely zsidó ösén keresztül szemita vonásokat. Tragikus memento — ha a fajtisztaság megszállottjainak volna bátorsága ezt a gondolatsort végig-gondolni.

Igaz, Hitler, akinek álma a kiválasztott árja típus, a „nordische Rasse“ világoralma, könyvében, a Mein Kampf-ban így ír: „Jedes Tier paart sich nur mit einem Genossen der gleichen Art. Meise geht zu Meise, Fink zu Fink, der Storch zur Störchin, Feldmaus zu Feldmaus, Hausmaus zu Hausmaus, der Wolf zur Wölfin...“ Igaz, de Hitler mégis csak elfelejtette, hogyha zsidó megy árjához, akkor is egynémű megy egynéműhöz: ember az emberhez. Mert Hitler idézett mondatával éppen azt kívánta példázni, hogy a mezei egér csak a mezei egérrel párosodik, s az árja csak az árjával párosodhatnék — ez a természet egyetemes törvénye. És ezért elfajulás, ha árja és szemita kerülnek össze.

Am ebbe az okoskodásba valami hiba csuszott bele... A farkas tényleg nem párosodik a gólyával — hiszen külön fajtájuk — viszont árja és szemita egy-azon fajta — emberek. A „Mein Kampf“ szerzője a változhatatlan természettörvényre hivatkozik, s ezzel indokolja az árja-szemita keveredés megakadályozását. A természettörvény éppen az

ellenkezőt mutatja. Mióta emberek élnek a földön, keverednek, kereszteződnek. Árják, számíták, mongolok, sárgák, fehérek, feketék végsően, közös nevezőn, közös gyökön — emberek. Ezt a természeti folyamatot, amit a társadalmak évezredes életrendje is ábrázol — a szüntelen keveredést, fajok és népek egymásbasodródását, ezt az ősi természeti és társadalmi folyamatot akarja hatalmi parancsszóval lefékezni az árja törvényhozás. Ez a törekvés mélyen természetellenes, s ellentmond a társadalmi élet évezredes gyakorlatának. (N. B.)

KÉZIRASU LEVELET HULLYETT..

Ilyen címmel kaptam a napokban levelet Budapestről a *Litteratura* c. folyóirat szerkesztőjétől és kiadójától. A levélben a szerkesztő-kiadó az 1938. évi XVIII. tcikk rendelkezése következtében bejelenté lapja beszüntetését. Azok a kevesek, akik az utódállamokban olvasói voltunk ennek a mondatni teljesen apolitikus lapnak, méltán csodálkozhatunk... Csodálkozhatunk, természetesen, ha még tudunk egyáltalán csodálkozni.

A *Litteratura* az Irók Gazdasági Egyesületének, a Magyar Irodalmi és Művészeti Szövetségnek, a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének, a Magyar Kulturszövetségnek és a Vajda János Társaságnak volt a hivatalos lapja, — a folyóiratok azon fajtájából, amelyeket nehezen lehet kategorizálni, valószínűleg azért is, mert annyi társaság szempontját szolgálta. Ennek ellenére volt egy egyesületeken és szövetségeken felülálló szempontja, a betűi és a gondolat szabadsága. Harci eszközei nem voltak vehemenszerű támadók — inkább kategórikus ténymegállapítások, kis szúrások, csipkelődések. De mindenkor a könyvégetésekkel szemben s az ostobaságok és copfok ellen...

A szerkesztő-kiadó, Dr. Supka Géza cikkei és írásai valaha a *Világ*-ban láttak napvilágot. A *Világ* azután megszűnt. Supka később a

Népszavában, majd az azóta szintén megszűnt Magyar Hirlapban cikkezett. Most azután saját folyóiratja is a megszűnés kényszerű vágányára siklott. Mennyire jellemző: ahová dolgozott, azok a lapok megszűntek vagy megszűnni kényszerültek. Talán nem is kell többet írni Supkáról. Sohasem orientálódott a minden körülmények között megmaradó lapok hasábjai felé...

Mi volt a Litteratura betiltásának oka? Levelében maga Supka szeretne válaszolni erre. S akármennyire ostoba előtte családfája fitogtatása, mégis ezzel kezd... Legrégőbbi őse, akiről tud: Supka Mátyás a mohácsi vész idején élt, ennek felesége Melzer Bálint bajmóci lelkész leánya. Supka azután végig bizonyít s kiderül, hogy a Supka család végig a magyar művelődés szolgálatában élt. Ősei mind magyarok és városi polgárok. Körlevelében különben szóról-szóra ezeket írja:

„Az olvasó ne vegye zoknéven ezeket a genealógiai intimításokat. Sosem hozakodtam elő velök. De most, amikor fajvédő törvények jogcímén beszüntették a folyóiratomat, rá kellett mutatnom, mimó is igazában ez a fajvédelem. Azt mondanom sem kell, hogy családomban sem közel, sem távol nincs egy csöppnyi zsidóvér. Amit nem dicsekvésképpen említek, sem pedig a mai olcsó magyarkodás okából, hanem tisztán csak a történelmi tény lekövetéséül.

Ami ellenben a családomban benne van: a magyar betű rajongó szeretete, a magyar irodalom bensőséges tisztelete, a magyar szellemiség terjesztésének, propagandájának valóságos velem született vágyakozása“.

Leppja beszüntetésének méltán keresté tehát az okát. Voltak lapok, amelyeket azért szüntettek be, mert elnémitásuk valóban közérdekből történt: anyagi létük kizárólag bizonyos gazdasági érdekeltségek megszerezésére volt alapítva. A Litteratura azonban tizenhárom éves fennállása alatt soha senkitől nem

kapott, nem fogadott el semmiféle pártfogást, sem felüldíjazott előfizetés, sem rejtett hirdetési üzlet alakjában. Nem volt sem zsidó, sem korrupt — tehát mégis mi az ok, a baj?!

A bizonyítások és találgatások után arra a megoldásra jut, hogy talán csak ennyi: el kellett buknia, mert ezen a teljesen semlegesnek mondható irodalmi területen a gondolat szabadságát hirdette és valotta.

A Litteratura nem nagy halott a magyar nyelvterület porondján, de becsületes és főképpen jellemző halott. (Gábor István)

MAETERLINCK REDIVIVUS?
A párisi Odeon színház harminc esztendő után felújította Maeterlinck *Pelleas es Melisande*-jét, a szimbolista drámáiról a vezérművét. A bemutató kritikus közönsége kíváncsian lesté: ennyi év után hogy hat majd rá, Debussy idegzsongató zenéje nélkül, csupaszon, a szimbolista sejtelmesség borzongató félhomálya; a poézis, amely nem a nyers valót kívánta nyújtani, hanem annak égi mását? A *Kék márdár* szerzőjének sikere volt: műve kissé elhervadt, megkopott ugyan, tünékeny jelenéseinek gyors váltakozásai nem rázzák meg különb technikai csodáktól elkényeztetett érzelmeinket, — de hervadtsága, kopottsága századelei modorosságai ellenére, lényegében időtállóan bizonyult. Mikor Melisande hosszú, szikrázó szöke haját fésülve-bogozva felsőhajt: boldog vagyok, de mégis szomorú! (je suis heureuse mais je suis triste) — mikor a fiatal Pelleas-szal már-már veszélyes ártatlansággal kergetőznek a színen a felszabadult, mélyzengésű szavakkal játszadoznak, amelyek értelmét alig sejtethük: azt a megrendülést, azt a tiszta és édes fájdalomat érzi az ember, amelyet csak a jó és ritka költészet vált ki belőlünk. Az a költészet, amelyet a rutin és közönségesség összeesküvése száműzött az európai színpadokról. Ugy látszik,

a számüzöttet most a közönséges számításaik csődjébe csömörlött sziniszagzatók mégis csak vissza akarják hívni? (f.)

ERDÉLYI ENCIKLOPÉDIA. A felettébb csendes erdélyi szellemi életben ezuttal némi nesz tapasztalható: „Erdélyi Enciklopédia” néven új kiadó készül, mely mögött Erdély immár férfikorban tapadó fiatal írói állnak.

A vállalkozás rég várt és mélyen jogosult, s mégis: csekély a hullámverése. Az meg egyenesen meggondolkozató, hogy a fiatal írók miért az „enciklopédia” jelszava alatt szánják el magukat önálló lépésre.

Bizony eddig az erdélyi irodalom nem volt enciklopédikus, vagyis egyáltalán nem hordta szándékában a tájainkról, népünkéről s bensőbb dolgainkról való empirikus tapasztalataink rendezését. Az eddigi irodalom általánosságban zárva tartotta kapuit a szabad bírálat, a vizsgálódás és a kutatás előtt s így — az irodalom nevében — tulajdonképpen irodalomellenesen cselekedett. A francia enciklopédistáknak a nagy francia forradalmat és a polgárosodást beindító mozgalmától még csak alig kétszáz esztendő választja el Európát, de a harc az enciklopédisták alaptevéletért ma Európaszerte hevesebben dúl, mint valaha s ha Diderot vállalkozása a feltörekvő polgári osztály szabadságvágyán keresztül lett valóság, ma ugyanezeket az elveket a nép viszi tovább. Se szándékom, se jogom vádolni, de kétségtelen, hogy húsz éve nálunk először jelentkezik olyan szélesebb írói arcvonal, mely a nép ügyét teszi kérdései középpontjává s erre keresi a választ alkotásaiban.

Az „Erdélyi Enciklopédia” mozgalom látható képviselői mindamellett nyilatkozataikban nem csörtetnek kardot, sőt az ifjú lázongás helyett, (amit pedig joggal várhatott volna a fiatal írók ügye iránt érdeklődő közönség,) a diplomatikus, sima hangot választották. Vállalkozásuk senki ellen nem fordul — mond-

ják — de olyan műveket hoznak, amiket az egyetlen erdélyi könyvkiadó — jól, rosszul indokoltan —, de visszautasított tartalmuk miatt. Ez a visszautasítás, miért hallgassuk el, ha nem is az írók sorát, de félreérthetetlenül két szellemet állított szembe. Az „Enciklopédia” jelszavával a fiatalok egy új szellemet emelnek magasba... (Méliusz József)

A „BOTRÁNY” SZOCIOLÓGIA-
JAHOZ. Vannak irodalmi ötletek, amelyeket csak francia találhat ki és írhat meg — amint vannak ételek, amelyek csak francia szakácsnak juthattak eszébe. Az utóbbira példa (biztosan van rá jobb is, de nem jut az eszembe) a vol au vent, az előbbire Marcel Aymé legújabb könyve: *Silhouettes du Scandale*. A botrányról nem „an und für sich”, hanem „a nous et pour nous”, szelid humorral fűszerezve, vidám s szomorú anekdotákkal, kis történetekkel körítve... Marcel Aymé tétele az, hogy a „botrány”-nak nagy s jótékony jelentősége van az emberi élet minden tartományában; a botrány erkölcsi tény, jótékony vihar, amely megtisztítja az emberi élet légkörét, biztosítja a családi élet rendjét, a szerelem romlatlanságát, a politikai haladás folytonosságát. A botrány az élet drámáj mozzanata: benne sűrűsödik össze s robban ki mindaz, ami a köznapi „esetekben” visszafojtva, lekicsinyítve, szánalmasan tengődik. A botrányban „kiderülnek” a dolgok, amelyeket el akarnak leplezni; mozgásnak indulnak szenvedélyeink, amelyeket különben mindig büntudatosan lefektetünk; a botrányban válunk hőskölké, egy dráma hőseivé. A botrány a művészetnek is életető s alapvető eleme: a művész azon élőködik, azt utánozza, azt álmodja újra, ami az életben skandalum; nem is igazán regény, amelynek csúcspontja nem valamely „botrány”. A tragédia más, mint rossz-kimenetelű s a komédia, mint jókimenetelű, dialogizált botrány? S a politikai élet

egyéb-e, mint kisebb-nagyobb botrányok sorozata?

Aymé részletesebben is foglalkozik a politikai botrányokkal. „A botrány — írja — kétségkívül inkább a forradalom, mint a reakció malmára hajtja a vizet. Már csak azért is, mert a tömeg játssza benne a közönség s egyszersmint a döntőbíró szerepét“. S a tömeg, „ahol szabadságában áll megnyilatkoznia“ például Franciaországban, ab ovo balpárti. A politikai botrány — folytatja Aymé elmékedését — szenvedélyeket kelt, gyűlöletet, haragot ébreszt, — ezt a gyűlöletet s haragot fogja be a született népvezér a Theória szekerébe. A botrány illusztrálja a forradalmi elméletet. A megvesztegetés, a modern gazdasági és politikai élet állandó kísérőjelensége folyik: ettől a megállapítástól még senki sem lesz vadabb, vagy okosabb. De bizonyítsuk rá a közismert s bizonyos rendszert képviselő emberekre a megvesztegethetőséget: a tömeg erjedni, forrongani kezd. Szinte minden nagy mozgalom botránynak köszönheti létét, vagy legalább is egy-egy komoly lendületét. Hol lenne Luther, a renaissance-pápák botrányos élete nélkül? Hol a francia forradalom Marie Antoniette és Rohan nyaklánc-botránya nélkül? Hol az angol munkásmozgalom a megbotránkozás nélkül, amelyet az ép lelkiismeretekben a munkásság multszázadelei botrányos kizsákmányolása keltett? S a Dreyfus-ügy s a Stavisky-ügy (jobboldali botránykísérlet, amely végül is használt a francia demokráciának): mind a botrány politikai hasznát s erkölcsi jelentőségét bizonyítják. Az utóbbi években pedig annyi a botrány a világban, hogy — ha Aymé tétele igaz, — nagy erkölcsi fellendülésre számíthatunk. (F. F.)

A BÖRTÖN ÉLET ÉS AZ ÖSZTÖNÖK. Az ösztönök (premier-impulzusok) és a bűnözés, valamint a börtönéletnek az ösztönökre tett ha-

tásáról igen érdekes kísérleti anyagot közölnek a *Revue de Drept Pen* legutóbbi számában M. Kernbach és Salvator Cupcea annak a kolozsvári pszihotehnikai és pszichológiai intézetek által kidolgozott kérdőívnek az alapján, amit a kolozsvári állami fogház 300 lakóján alkalmaztak. A kérdőív, mely a Mac Dougall és Woodwort-féle lélektan-nak megfelelően a homályos, nehezen meghatározható és sok zavarnak helyt adó „ösztön“ fogalom helyett az „elsőleges impulzusok“ meghatározást használja, 12 alapvető „elsőleges-impulzust“ vizsgál. És pedig: a támadó, társadalmi, védekező, gyűjtő, nemi, hatalmi, engedelmességi, pártfogói, undorodási, kiváncsisági, étkezési és mozgási impulzust. M. Kernbach és S. Cupcea a kérdőív segítségével nyert eredmények alapján táblázatokba szedték a különböző bűnökért elítéltek különböző impulzusait. Az így nyert grafikonokból érdekes adatok derülnek ki. Így pl. a lopás és rablásért elítéltek grafikonjának kiemelkedő csúcsa egyaránt az étkezési impulzus: a túlerős vegetatív beállítottság igen gyakran a lopás felé vezet. Ugyanakkor a tolvajlás miatt elítéltek grafikonjában a társadalmi impulzus (a szociális érzék) mértéke alacsony. A politikai vétségekért elítéltek lelkiéletében viszont épp a társadalmi impulzus áll előtérben. A féltékenységből gyilkoló elítéltek grafikonjában a nemi és hatalmi impulzus a vezető elem. Mindezeket az adatokat M. K. és S. C. huzamosabb idő óta börtönzöttekről nyerték. A kísérletet megismételték olyanokkal is, akik minimum két éve ülnek. A szembeállításból kiderül, hogy a legalább 2 éve börtönben élők lelki világában bizonyos impulzusok intenzitása erősen csökken. A társadalmi, a nemi, a hatalmi, valamint az étkezési és mozgási impulzusok a börtönben eltöltött évek hatása alatt jelentékenyen veszítenek eredeti erősségükből. (Fekete Ferenc)